

SZ. NAGY GÁBOR PhD

sz.nagy.gabor@gmail.com

tudományos munkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi
és Honvédtisztképző Kar

A fakultatív hitoktatás a Rákosi-korszakban az adatok tükrében

The optional religious education in the Rakosi-era
in the light of the national datas.

ABSTRACT

In September 1949, the religious education in public education was abolished, and optional religious education was replaced. The Hungarian Working People's Party (MDP) called on the Party, the ministerial and central government bodies (in co-operation with the trade unions and the mass movement) to make every effort to reduce the number of students enrolling in religious education. Between 1949 and 1953, administrative measures were mostly used, while between 1953 and 1956, the emphasis was more on persuasion by parents. The plans and instructions made by the various bodies had to be implemented by the regional Party and state administration bodies (city, county, district councils) and data had to be provided. These data were forwarded to the Party's bodies (especially the MDP Agitation and Propaganda Department) and to the State Office for Church Affairs (established in 1951), which also submitted it to the MDP's bodies.

KEYWORDS

religious education, communism, national datas, Churches, enrollment

DOI 10.14232/belv.2022.2.12

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.2.12>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Sz. Nagy Gábor (2022): A fakultatív hitoktatás a Rákosi-korszakban az adatok tükrében. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 2. pp 173–189.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Magyarországon 1949. szeptemberében a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelete értelmében megszűnt a közoktatásban a kötelező vallásoktatás, és helyére a választható hitoktatás került. A mindössze két paragrafusból álló törvényerejű rendelet értelmében „A Magyar Népköztársaság Alkotmányának 54. §-ban foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezésnek megfelelően a vallásoktatás az iskolákban nem kötelező”.¹ Még aznap a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kiadta másnapi hatálybalépéssel a rendelethez tartozó végrehajtási utasítást is, amely duplája volt a rendeletnek, ugyanis négy paragrafusból állt. Az utasítás mindössze annyival mondott többet a rendeletnél, hogy „Azok a szülők, akik gyermekeik vallásoktatását kívánják, legkésőbb szeptember 15-ig szóban vagy írásban az iskolában ezt a szándékukat bejelentik”, valamint azt, hogy a vallásoktatás felmerülő költségét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium állja.²

A törvényerejű rendelet kiadását nem előzte meg sem politikai, sem szakmai egyeztetés. Az egyházak a rendelet kiadásának a tervéről semmit nem tudtak, a politikai döntéshozók nem vonták be őket sem az egyeztetésbe. Az akkor már csak időszakosan működő, minden funkciójától megfosztott országgyűlésben sem tartottak vitát a törvényerejű rendelet kiadásáról, hanem csak Olt Károly, a Népköztársaság Elnöki Tanácsának titkára pár mondatos tájékoztatóját hallgathatták meg erről, az Országgyűlés 1949. december 5-i ülésnapján.³

Amikor 1947 tavaszán először felmerült a hitoktatás választhatóvá tétele, komoly politikai és társadalmi nyomás nehezedett az akkor még, névlegesen legalább is, koalíciós alapon működő kormányra.⁴ Egy évvel később, 1948-ban az iskolák államosítása során már egy jóval inkább kommunista befolyás alatt álló politikai mezőben került erre sor. Ráadásul, az 1947-es fakultatív hitoktatás bevezetésére irányuló lépéssel szemben, 1948-ban a katolikus egyház hivatalosan semmit nem sejtett arról, hogy az iskolák államosítása napirendben van.⁵ Ugyanakkor a nyilvánosság értesült az államosítás ellenzőinek és támogatóinak a véleményéről,

¹ Az 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet a vallásoktatásról. BALOGH – GERGELY 2005. 894.

² Az 1101/1-1949. (IX. 6.) VKM rendelet a vallásoktatásról szóló 1949. évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában. BALOGH – GERGELY 2005. 895.

³ Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiad. Első kötet. 1–25. ülés (1949. VI. 8. – 1949. XII. 22.) Budapest, 1950. 248 col.

⁴ BALOGH 2012. 109–114., NAGY P. 2000a. 38–40., SZ. NAGY 2018. 202–203.

⁵ BALOGH 2008. 76.

nem egy esetben tüntetések is voltak. Tehát 1947 és 1948-ban, bár a politikai helyzet egyre inkább a sztálinista berendezkedésű állam irányába mozdult el, a szólás szabadsága még, ha egyre korlátozottabban is, de létező valóság volt. Ugyanakkor, amit 1947-ben még el lehetett érni, az 1948-ban már nem volt realitás. A hatalom ekkor már nem engedett sem a politikai, sem az egyházi nyomásnak.

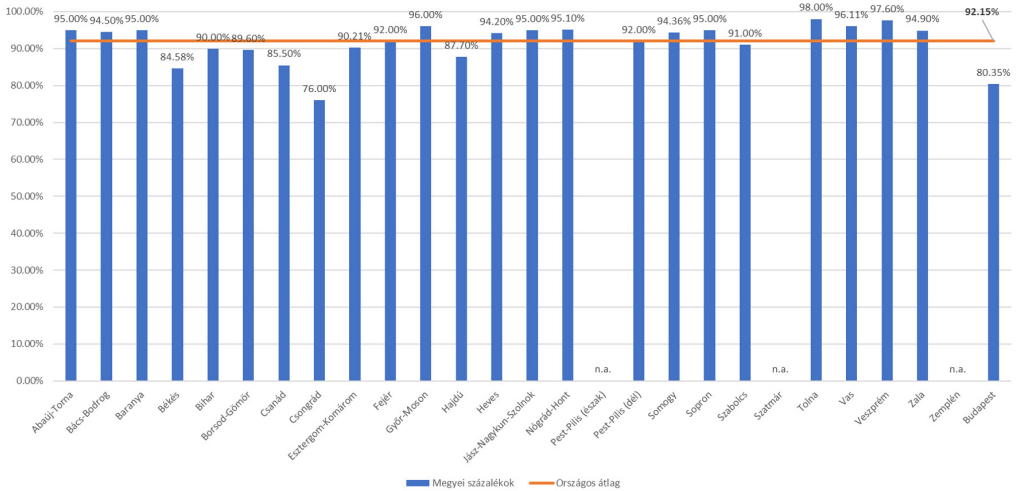
A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a párt-, a miniszteriális- és a központi kormányzati szervek feladatául szabta (együttműködve a szakszervezetekkel és a tömegmozgalmi szervezetekkel), hogy minden eszközzel igyekezzenek csökkenteni a hitoktatásra beiratkozó tanulók számát. 1949–1953 között leginkább adminisztratív eszközöket vetettek be, míg 1953–1956 között inkább a szülők meggyőzésre helyezték a hangsúlyt. A különböző szervek által meghozott terveket, utasításokat pedig a területi párt és államigazgatási szerveknek (városi, megyei, járási tanácsok) kellett végrehajtaniuk, és adatot szolgáltatni. Ezeket az adatokat a párt központjába (az MDP Központi Vezetőség Agitációs és Propaganda Osztályához) és az 1951-ben felállított Állami Egyházügyi Hivatalba (ÁEH) továbbították, akik azt felterjesztették az MDP vezető szerveihez. A területi közigazgatási szervek települések szerinti bontásban szolgáltatott adatokat az alap- és középfokú iskolákba beiratkozott tanulók számáról, valamint az ebből hitoktatásra jelentkezőkét, ezekből azonban a vezető szervekhez az adatok már csak a megyei és megyei jogú városi bontásban kerültek. Az 1954/1955. tanévtől megyei tanács oktatási osztályai az Oktatásügyi Minisztérium statisztikai osztályához is megküldték az intézmény működéséről szóló adatokat (beiratkozott tanulók, pedagógusok száma, hitoktatásra beiratkozott tanulók, stb.).

Tanulmányomban ezeknek az adatoknak a mentén vizsgálom a fakultatív hitoktatás helyzetét a Rákosi-korszakban.

AZ ORSZÁGOS ADATOK ELEMZÉSE

Az első, 1949 szeptemberében kelt adatok még nem tükrözték a szeptember elején kiadott törvényerejű rendelet hatását, hiszen országosan 92,15% volt a beiratkozottak aránya az általános iskolai hitoktatásra. Három helyről nem rendelkezünk adatokkal: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye északi részéről, valamint Zemplén és Szatmár vármegyéből. A 23 érintett vármegyéből (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részéről rendelkezünk adatokkal), 13 megyében haladta meg a beiratkozottak száma az országos átlagot, míg 10 megye ez alatt szerepelt. (1. ábra)

Az első beiratkozási időszakban az idő rövidege miatt (ne felejtjük el, hogy a törvényerejű rendelet kiadása és a beiratkozás között néhány nap telt csak el) az állami és a pártgépezet nem készülhetett fel, így se a párt-, se a tömegmozgalmi szervek nem tudtak a rendelkezésre álló rövid idő alatt számottevő agitációt végezni. Ráadásul a hitoktatás az előző tanév végéig az alapfokú oktatásban kivétel nélkül kötelező volt, amely azt vonta maga után, hogy a szülők egyáltalán nem mérlegelték annak a lehetőségét, hogy a gyerek részt vegyen-e egyáltalán a hittanórákon. A bevezetésről elmondható, hogy elhamarkodottan történt, amely felkészületlenül érte a párt-, az állami- és a tömegszerveket, míg az egyházak helyzeti előnyben voltak az eddigi kötelező vallásoktatás miatt.

1. ábra

Az 1949/1950. tanévben, az általános iskolai hitoktatásra beiratkozottak aránya százalékosan⁶

A következő, 1950. júliusi beiratkozási adatok azonban már teljesen más számokat mutattak. A párt-, az állami- és a tömegszervezeteknek egy évük volt előkészíteni a hitoktatás beiratkozása elleni agitációs- és propagandamunkát. Ez elsősorban az egyházak ellen irányult, ugyanakkor olyan adminisztrációs intézkedéseket is végeztek, amelyek döntő mértékben befolyásolták a beiratkozást: amit a rendes iskolai beiratkozástól függetlenül kellett megtenni, amely plusz időt igényelt a szülőktől; a hitoktatásra való jelentkezést írásban vagy személyesen kellett bejelenteni, valamint a beiratkozás időpontját olyan későn hozták nyilvánosságra,⁷ hogy ezzel csak minimális időt biztosítottak az egyházak részére, hogy a szülőket a beiratkozás fontosságáról meggyőzzék. Ugyanakkor nem volt egy konkrét kijelölt nap, hanem a beíratást július 1-jéig lehetett megtenni. Ugyan szeptember elején pótbeiratkozást is biztosítottak, de ekkor már csak nagyon alacsony számban írtak be tanulókat. Az MDP Központi Vezetőségének (KV) Agitációs és Propaganda Osztálya (APO) ezeket a lépéseket hatékonyak találta, hiszen ezáltal „a politikailag legérettebb szülőkön kívül az ingadozók egy része sem íratta be hittanra gyermekét”. Ugyanakkor a jelentés arra is rámutatott, hogy a beiratkozás időpontjának eltitkolása és a beíratás adminisztratív akadályozása helytelen volt, mert ezzel lehetőséget biztosított az egyházak számára a pótbeiratkozások követelésére és a párt egyházpolitikájának bírálatára a hívek körében.⁸

Az országos átlag ebben a tanévben az általános és középiskolák együttes adataival 42,99% volt, amely számszerűleg azt jelentette, hogy az 1 272 402 beiratkozott tanuló közül 546 968-an jelentkeztek vallásoktatásra.⁹ Az általános iskolákra vonatkozó adat 44,45% volt, amely

⁶ MNL OL XIX-A-1-v-2-b-20-1949. Jelentés a szabad vallásoktatás bevezetéséről, 1949. szeptember 21. 152.

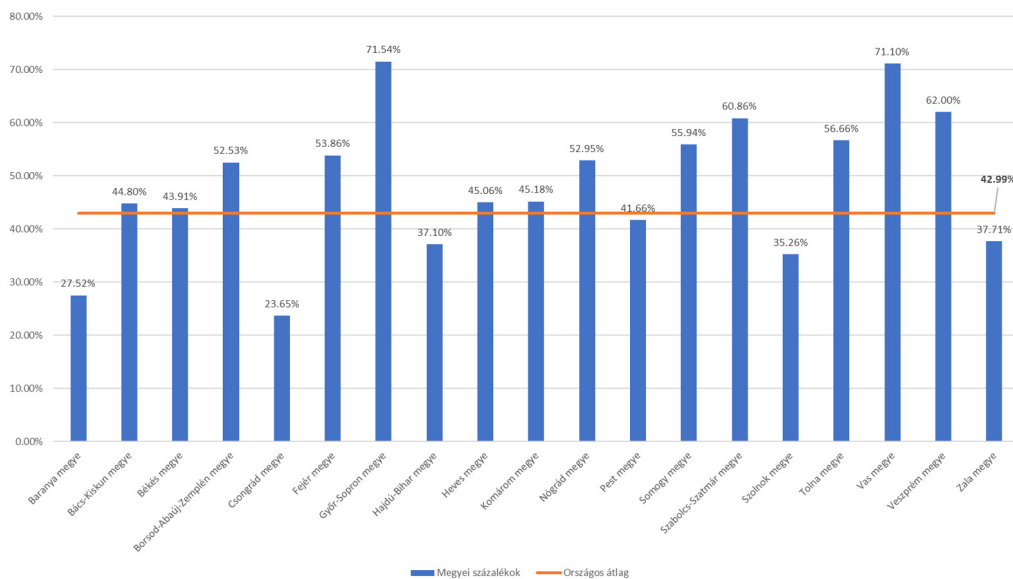
⁷ *Szabad Nép*, 1950. június 25. 7.

⁸ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Jelentés a hitoktatásról, 1951. május 21., 22.

⁹ MNL OL XIX-1-5-e-6. tétel, Vallásoktatásra jelentkezett tanulók száma megyénként az 1950/1951. iskolai évben (általános iskolai és általános gimnáziumi tanulók együtt), 1950. október 13. A statisztikából hiányzik 29 általános iskola adata, valamint a gimnáziumok adatai között nem szerepel a 8 katolikus gimnázium adata.

azt jelentette, hogy 1 223 657 tanulóból 543 941 tanuló jelentkezett hitoktatásra.¹⁰ Ebből a két adatból jól látszik, hogy a középfokú intézményekben csak minimális volt a hitoktatásra jelentkezők száma. Ugyanakkor félévkor a hitoktatásra járó általános iskolás tanulók száma országosan 54 664 fővel csökkent (ez 10%-os lemorzsolódás). Mindezek ellenére 13 megye adatai meghaladták az országos átlagot, amelyből kiemelkedtek Győr-Sopron, Vas és Veszprém megye adatai. Az országos átlag alatt 6 megye található. (2. ábra)

Az év közbeni lemorzsolódást egy jelentéskészítő azzal magyarázta, hogy a szülők a beiratkozást csak próbaként használták arra, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy mennyire gátolja vagy engedi a rendszer a beiratkozást.¹¹ A már idézett MDP KV APO jelentés pedig arra mutatott rá ezzel kapcsolatban, hogy a lemorzsolódás nem tudatos agitációs munka vagy szülői döntés eredménye, hanem egyszerűen a gyerekek az utolsó tanóra után más elfoglaltság után néztek, és így lassan kimaradtak a hitoktatásból.¹²

2. ábra

Az 1950/1951. tanévben, az általános iskolai hitoktatásra beiratkozottak aránya százalékosan¹³

Az előző évi adatokkal összehasonlítva jól látható, hogy a hitoktatásra beiratkozottak száma a felére csökkent egy év alatt, de ennek oka nem a különböző szervezetek hatékony munkája volt, hanem az, hogy a szülők egyrészt az adminisztratív intézkedések miatt elálltak a beiratástól, másrészt pedig azt is mérlegelheték, hogy a hitoktatásra való jelentkezést milyen hátrányos

¹⁰ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ő.e. Jelentés a hitoktatásról, 1951. május 21., 22.

¹¹ NAGY P. 2000b. 70. A szerző ugyan szó szerinti idézetet használt, azonban az idézet pontos leelőhelyét nem adta meg.

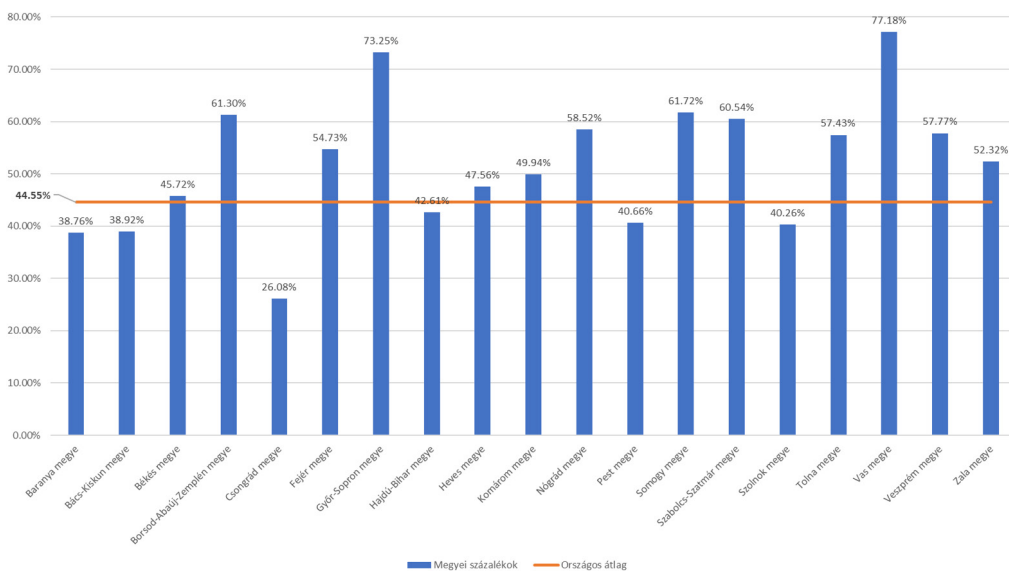
¹² MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ő.e. Jelentés a hitoktatásról, 1951. május 21., 23.

¹³ MNL OL XIX-I-5-e-6.t.-1950. Vallásoktatásra jelentkezett tanulók száma megyénként az 1950/1951. iskolai évben (általános iskolai és általános gimnáziumi tanulók együtt), 1950. október 13.

helyzetbe hozhatja őket a mindennapi életükben.¹⁴ Az állam erős egyházellenes tevékenysége, a média által folyamatosan sugallt egyházellenes propaganda is megtehetette a hatását azok között, akikre az MDP KV APO fentebb már ismertetett jelentésében is utaltak. Ugyanakkor az MDP KV 1950. június 1-jén hozott határozata, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1950. szeptember 15-i rendelete is szerepet játszott a beiratkozási adatok csökkenésében.

Az 1951/1952. tanévre a hittanbeiratkozás időpontját a Közoktatásügyi Minisztérium június 27–28-ára tűzte ki, amelyet június 22-én hoztak nyilvánosságra.¹⁵ Ez az előző évvel ellentétben már pontosan szabályozta azt a két napot, amikor ezt meg lehetett tenni.

A beiratkozási adatok kis növekedést mutatnak, de ez még jóval a hibahatáron belül maradt. Országos szinten a beiratkozottak aránya 44,55%-os volt (az előző évi 44,45%-hoz képest)¹⁶. Ebben a tanévben összesen 1 177 395 általános iskolás iratkozott be a tanintézményekbe, ebből 524 578 gyereket írtak be vallásoktatásra.¹⁷ Ahogy az előző évben, ebben az évben is 13 megye adatai haladták meg az országos átlagot, kiugró, 70% feletti beiratkozási adatot csak két megye produkált: Győr-Sopron és Vas megye. (3. ábra)

3. ábra

Az 1951/1952. tanévben hittanra beiratkozottak számaránya százalékban¹⁸

¹⁴ Ahogy azt majd a későbbiekben látni fogjuk Pest megye példáján, járási és települési szinten erős szóródás volt a szülői aktivitás között

¹⁵ *Szabad Nép*, 1951. június 22. 6.

¹⁶ Ebben az évben már csak az általános iskolák adatait tartalmazza a jelentés

¹⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ő.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 20.; Érdemes megjegyezni, hogy az MDP KV APO jelentésében 1 213 251 tanulóól iratkozott be 524 578 diák hitoktatásra, amely 43,2%-os arány. MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ő.e. Feljegyzés a hitoktatás helyzetéről, [1952. nyara] 69.

¹⁸ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ő.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 20.

A lemorzsolódás továbbra is magas volt: fél év alatt a beiratkozott tanulók 16%-a maradt ki a hitoktatásból (ez kicsivel több, mint 85 ezer gyereket jelentett). A hitoktatás helyzetéről készült MDP KV APO jelentés kiemelte, hogy bár Győr-Sopron és Vas megyében továbbra is magas a beiratkozottak aránya, Budapesten (2,79%) az ipari kerületekben (pl. Újpesten, Angyalföldön és Pesterzsébeten), az ipari (Diósgyőr és Ózd 14,6%), és a szocialista városokban (Karcag 16%, Túrkeve 6,79%, Kisújszállás 12,7%) ezek a számok nagyon alacsonyok. Ugyanakkor a jelentés azt is hangsúlyozta, hogy egyelőre ezek az adatok még nem jellemzőek minden szocialista városra.

A jelentés szerint jónak értékelték a párt- és tömegszervezetek munkáját, valamint a természettudományos előadások tartását, azonban véleményük szerint az ifjúsági szervezetek hatékonyságát fokozni kell. Ahogy az előző évben, úgy ebben az évben is problémaként jelezték, hogy a lemorzsolódás nem a szülők között végzett hatékony politikai agitáció eredménye, hanem az, hogy a gyerekek „a szülők tudta és beleegyezése nélkül nem jár[nak] hittanra”, noha a szülők beírták őket. Az APO szerint a hatékonyságot csak tudatos agitációs- és propaganda-munkával lehet növelni, amelyben a párt-, a megyei és járási közigazgatási- és tömegszervezetek mellett a sajtó is tevékenyen kiveszi a részét.¹⁹

Ebben a tanévben már kivették a részüket a munkából a megyei és a járási tanácsok is, valamint megindult a természettudományos előadássorozat is. Azonban továbbra is főleg az adminisztrációs lépések voltak azok, amelyek igyekeztek eltántorítani a szülőket és a diákokat a hitoktatástól. Azonban az adatokat nézve a hitoktásra jelentkezők arányának a csökkentése, noha a párt a munka egyes elemeit jónak értékelte, továbbra sem volt hatékony. Ezért is merült fel az MDP APO KV javaslataiban, hogy nagyobb gondot kell fordítani az anyák meggyőzésére, főleg a falusi környezetben.

A következő, 1952/1953-as tanévre a hitoktásra való beiratkozás időpontjának hivatalos kihirdetése az előző évek hagyományait követte: minél később nyilvánosságra hozni, így próbálva megakadályozni azt, hogy mind az egyházak, mind a szülők részéről kellő idő legyen a felkészülésre. A hittanbeiratkozás időpontját az MDP KV Titkársága határozatában, akár csak az előző évben, június 27–28-ára tűzte ki,²⁰ amelyet a határozat értelmében június 24-én hoztak nyilvánosságra,²¹ míg pótbeiratkozás időpontját, amely augusztus 24-e volt, augusztus 21-én.²²

A vizsgált tanévre vonatkozóan már négy forrásból is van adatunk, ezek azonban lényegesen nem tértek el egymástól. Az MDP KV APO jelentésében az általános iskolai tanulók 26,1%-a jelentkezett vallásoktatásra, azonban teljes megyei adatokat nem közölnek, csak a legmagasabb és a legalacsonyabb százalékot „produkáló” megyéket tüntetik fel.²³ A legátfogóbb adatokat az ÁEH közölte. A közölt adatok szerint az 1 176 859 beiratkozott általános iskolai tanuló-ból 305 845 diákot írtak be hittanra, amely 25,99%-os arány.²⁴ Az Oktatásügyi Minisztérium

¹⁹ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Feljegyzés a hitoktatás helyzetéről, [1952. nyara] 69–82.

²⁰ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 196. ö.e. A Titkárság 1954. június 4-i határozata a hittanbeiratkozásokkal kapcsolatos tennivalókról, 1952. június 4. 24–25.

²¹ *Szabad Nép*, 1952. június 24. 8.

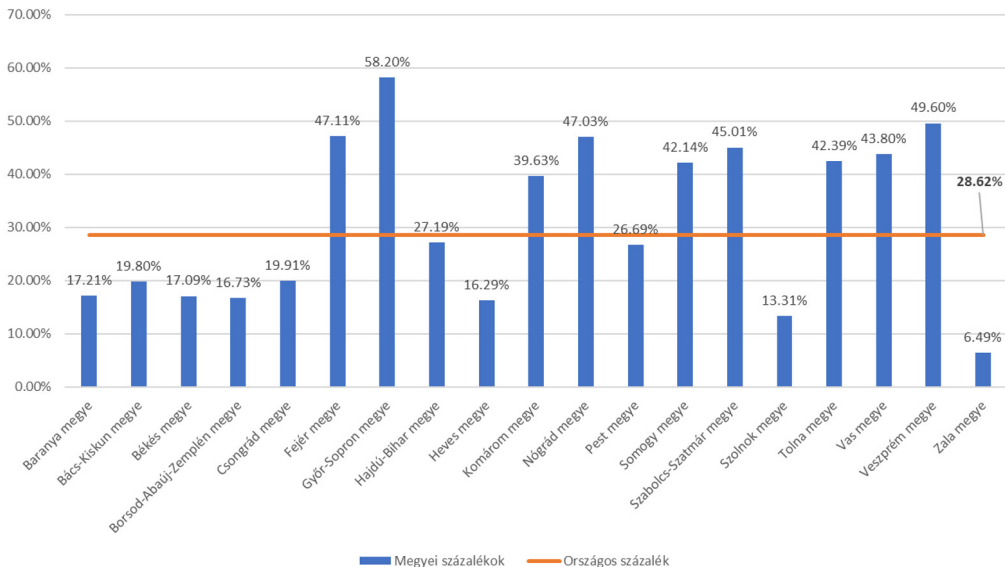
²² *Szabad Nép*, 1952. augusztus 21. 4.

²³ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Javaslat az 1953/54. tanévi hittanbeíratásra, 1953. május 13. 109.

²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 20.

adatai szerint az általános iskolások 29,63%,²⁵ míg a Pedagógusok Szakszervezete adatai szerint 30,23% iratkozott be vallásoktatásra.²⁶ A számok közötti eltérést az okozhatta, hogy elképzelhető, hogy az adatszolgáltatás során az adott intézmények vagy járási, megyei hivatalok rossz, vagy nem teljeskörű adatot adtak meg a kérelmező felé. Ez azonban sejtés, a forrásokban erre semmiféle utalás nincs. Mivel azonban a százalékok alig térnek el egymástól, elmondhatjuk, hogy átlagban az általános iskolai tanulók nagyjából 29%-a iratkozott be hittanra.

Ebben az évben már csak kilenc megye átlaga haladta meg az országos átlagot, és ezek közül mindegyik megye 40%, vagy afeletti beiratkozási adatot ért el. Ami leginkább meglepő, hogy Zala megyében 30%-kal csökkent a beiratkozottak aránya az előző évhez képest.²⁷ (4. ábra)

4. ábra

*Az 1952/1953. tanévben hittanra beiratkozottak számaránya százalékban (átlag)*²⁸

A tanév közbeni lemorzsolódásról hivatalos statisztikai adat nem található, de a már idézett MDP KV APO jelentés szerint az általános iskolákban országosan 18,6% volt. Az okok azonban

²⁵ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Oktatásügyi Minisztérium jelentése a hittanbeiratás tapasztalatairól, 1954. július 6. 26.

²⁶ MNL OL XIX-A-21-a-300/1953. A Pedagógusok Szakszervezete Kultúr-nevelési Osztályának jelentése az 1953/1954.-ik tanévi hittanbeiratások tapasztalatai, további feladatai a klerikális reakció, a vallásos ideológia elleni harcban, 1953. augusztus 17.

²⁷ Ez különösen annak a fényében meglepő, hogy a következő évben ismét a korábbi számokat „hozta”. Feltételezhető, hogy adatfelvételi probléma állhat a háttérben

²⁸ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Javaslat az 1953/54. tanévi hittanbeiratásra, 1953. május 13. 109., MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 20., MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Oktatásügyi Minisztérium jelentése a hittanbeiratás tapasztalatairól, 1954. július 6. 26., MNL OL XIX-A-21-a-300/1953. A Pedagógusok Szakszervezete Kultúr-nevelési Osztályának jelentése az 1953/1954.-ik tanévi hittanbeiratások tapasztalatai, további feladatai a klerikális reakció, a vallásos ideológia elleni harcban, 1953. augusztus 17.

nem változtak: továbbra is ritkább volt a szülő által kiíratott gyerek, mint az „órák következetes nem látogatása”. A jelentés kiemelte az egyre aktívabb felvilágosító munkát, a párt- és tanácstagok, funkcionáriusok gyerekeinek távoltartását a hitoktatástól, a hittanórák megfelelő ellenőrzését a közoktatási szervek részéről. A pedagógusok is egyre javuló mértékben végezték el az ezzel kapcsolatos feladataikat: vallási kérdések cáfolata a természettudomány eszközeivel, szakkörök szervezése, ifjúsági szervezetek támogatása, valamint a pedagógusgyerekek egyre kisebb számú részvétele a vallásoktatásban. Az ifjúsági szervezetek is egyre hatékonyabban vették ki a részüket a politikai munkából, főleg a hétvégi foglalkozások megszervezéséből. Ugyanakkor a jelentés arra is kitért, hogy a politikai feladatokat továbbra is az adminisztratív intézkedésekkel (beiratkozás, az órák megtartásának megnehezítése, hitoktatói megbízólevelek késve kiadása, stb.) próbálták meg kiváltani. Ugyanakkor a pedagógusok között is akadnak még nagy számban olyanok, akik továbbra is templomba járnak, és emiatt passzívan állnak az egyházi agitációval szemben.²⁹

Az 1953/1954-es tanév már Nagy Imre kormányalakítása után történt, a beiratkozási számokon azonban még nem érződött a kormányprogramban megfogalmazott nagyobb fokú türelmesség a vallással kapcsolatban. A beiratkozás továbbra is előre kijelölt két napon történt (június 26–27.), és abban sem volt változás, hogy a lehető legkésőbb hozták ezt nyilvánosságra.³⁰ Ugyanakkor ebben az évben lehetőség volt pótbeiratkozásra³¹ (augusztus 24.), de ebben az esetben is megtartották a „lehető legkésőbb közreadni”-elvét.³²

Erről a tanévről is több forrásból vannak adataink. Az előző évekkal ellentétben ebben az évben az Oktatásügyi Minisztérium közölte az MDP KV APO-val a rendes és a pótbeiratkozások adatait. Noha fentebb már említettem, hogy az összesített adatok továbbra is csökkentek, azonban a júniusi és az augusztusi adatok között látványos emelkedés volt. A júniusi beiratkozás után az országos átlag 14,46% volt, míg a pótbeiratkozás után ez az adat több mint a duplájára, 31,35%-ra emelkedett. (5. ábra) A egyes megyékben is számottevő emelkedés volt. (6. ábra)

A két adatszolgáltatás egyik legfőbb oka az lehetett, hogy a júniusi és az augusztusi beiratkozás között komoly politikai változás történt az országban: az 1953. évi választások után július 3-án alakult meg a Nagy Imre vezette kormány,³³ amely az egyházzal és a vallással kapcsolatban is új irányt szabott a kormánypolitikában. Nagy Imre az Országgyűlés előtt kihirdetett kormányprogramjában a következőképpen jelölte meg az egyházzal kapcsolatos feladatokat: „Nagyobb türelmességet kell tanúsítani vallási kérdésekben. Megengedhetetlen e téren adminisztratív eszközök alkalmazása, ami eddig bizony néha előfordult. A kormány ebben a kérdésben a türelmesség alapján áll, melynek a felvilágosítás és a meggyőzés az eszköze. Adminisztratív vagy más kényszerítő eszközök alkalmazását a kormány elítéli és nem fogja tűmni.”³⁴ A pótbeiratkozások után, ahogy a korábbi években is, Győr-Sopron és Vas megyében volt a legnagyobb a beiratkozók aránya.

²⁹ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Javaslat az 1953/54. tanévi hittanbeiratásra, 1953. május 13. 109–110.

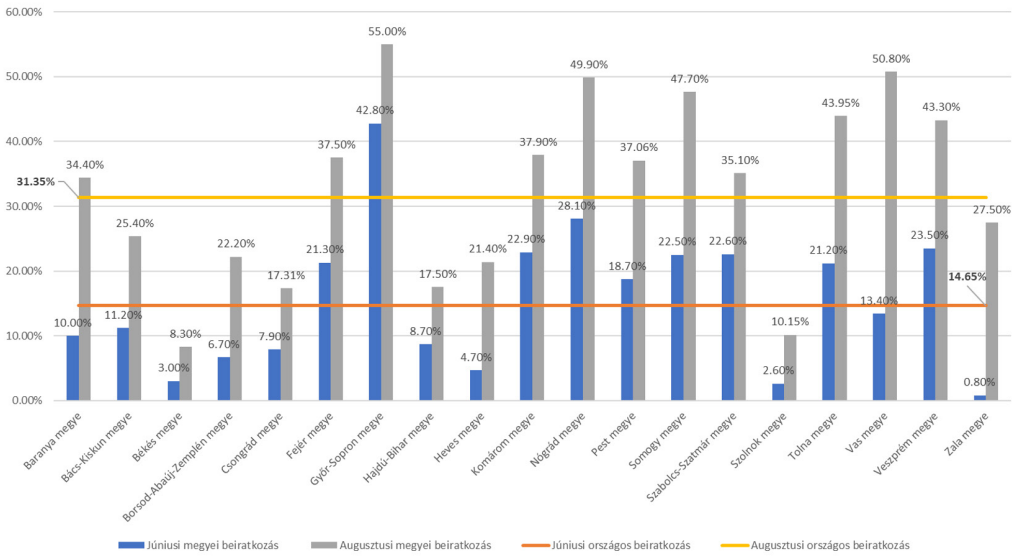
³⁰ *Szabad Nép*, 1953. június 23. 4.

³¹ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 131. ö.e. Határozat hittan pótbeiratás engedélyezésére, 1953. augusztus 15. 81.

³² *Szabad Nép*, 1953. augusztus 21. 4.

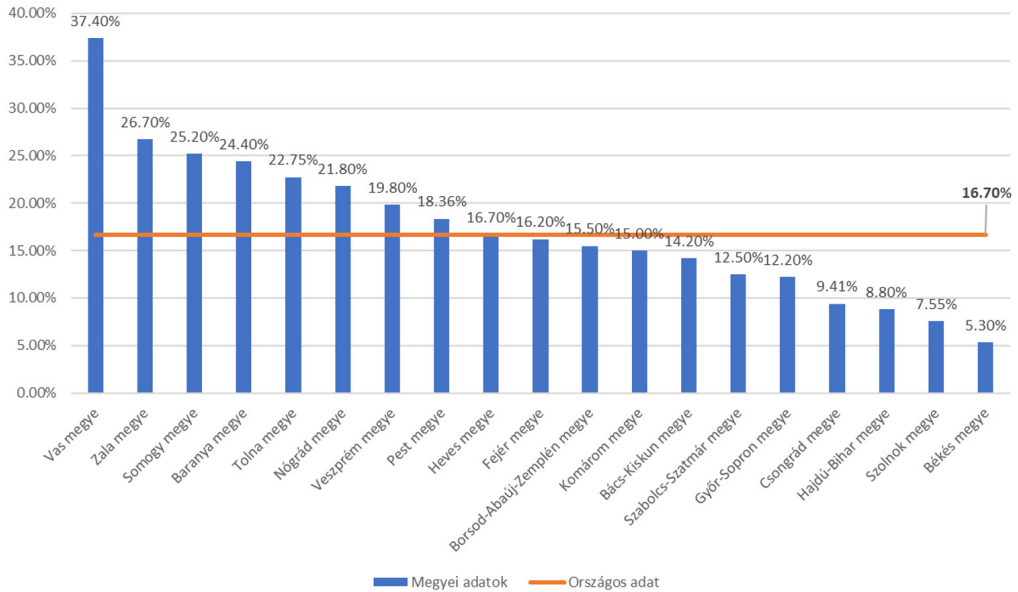
³³ GYARMATI 2011. 329–342.

³⁴ Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés naplója. Hiteles Kiadás. I. kötet. 1–27. ülés (1953. VII. 3–1956. II. 11.). Budapest, 1967. 21. col., idézi még: A kormány programja az országgyűlés előtt. *Szabad Nép*, 1953. július 5. 2.

5. ábra

Az 1953. júniusi és augusztusi beiratkozási adatok³⁵

6. ábra

Az 1953. júniusi és augusztusi beiratkozási adatok közötti különbség³⁶

³⁵ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Kimutatás a hittanra beiratkozott tanulókról, 1953. augusztus 27. 134.

³⁶ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Kimutatás a hittanra beiratkozott tanulókról, 1953. augusztus 27. 134. alapján

A júniusi beiratkozással kapcsolatban MDP KV APO jelentés kiemelte, hogy a korábbi évekkel ellentétben az adminisztratív intézkedések jelentős mértékben visszaszorultak, ugyanakkor „párt és állami szerveink az adminisztratív módszerekkel együtt magáról a világnézeti és felvilágosító munkáról is lemondtak”. A tapasztalat az volt, hogy a júniusi párthatározatban foglaltak elbizonytalanították a különböző szerveket és a pedagógusokat is azzal kapcsolatban, hogy milyen módszereket lehet alkalmazni. Ez pedig lehetőséget adott az egyházak számára, hogy fokozott tevékenységet folytassanak a hittanbeiratkozások mellett.

A pótbeiratkozásról az ÁEH készített feljegyzést az MDP KV APO részére. Ebben külön értékelték az egyházak, valamint a párt- és az állami szervek tevékenységét is. Az ÁEH kiemelte, hogy a pótbeiratkozáskor az egyházak igen komoly munkát végeztek a hívek körében: a templomkapukra függesztették ki a beiratkozás időpontját, elmagyarázták a szülőknek a beiratkozás feltételeit, előre elkészített nyomtatványokat helyeztek ki, a távolabb élőknek segítettek eljutni az iskolákhoz, valamint a beiratkozás során tapasztalt visszaéléseket a püspökök azonnal jelezték az ÁEH felé. Ezzel szemben a párt- és állami szervek esetében bizonyos fokú bűnültséget tapasztaltak. Ez annak köszönhető, hogy az információáramlás a megyei szervektől nem valósult meg a járási szervek, majd innen a tantestületek felé, ez pedig azt eredményezte, hogy – akárcsak az előző években – ismételen nem a politikai felvilágosító munkára, hanem az adminisztratív eszközök használatára helyezték a hangsúlyt. Ezt pedig a szülők úgy értelmezték, hogy a helyi szervek és az iskola képtelen végrehajtani a minisztériumok által előírt feladatukat: „a tömegek hangulatából kiérződik az, hogy amikor sérelmeiket nem orvosolják, vagy követeléseiket nem teljesítik, arra hivatkoznak, hogy nem ez áll a kormányprogrammban [!sic]”.³⁷

Mind az MDP KV APO, mind az ebből készült, az 1954/1955. tanévre szóló MDP KV határozat megállapította, hogy a pótbeiratkozás lehetőségének biztosításával a beiratkozottak számának nagyarányú növekedése „reális volt”.³⁸

Az 1954/1955. tanévre való beiratkozás rendjét a fentebb már említett MDP KV határozat tartalmazta. Eszerint a beiratkozáson legalább az egyik szülőnek jelen kell lennie és a beiratkozási lapon mind a két szülőnek az aláírása szükséges. Ettől indokolt esetben lehet eltérni („katonai szolgálat, betegség, távoli munkahely, stb.”), ugyanakkor a tanév megkezdéséig az aláírást pótolni kell. A határozat a gyerek személyes jelenlétét ebben az évben nem írta elő. A beiratkozást 1954. június 28–29-én kellett megtartani, az egyházak erről két héttel korábban kaphatnak értesítést. A határozat külön kiemelte, hogy a pártfunkcionáriusok a gyerekeiket ne írássák be, valamint arra is felhívta a figyelmet, hogy a „tekintéllyel bíró párttag és a párton kívüli szülők” se írássák be a gyerekeiket. A határozat arra is felhívta az iskolaigazgatók és a pedagógusok figyelmét, hogy „messzemenően kerüljék a helytelen adminisztratív eszközök igénybevételét”.³⁹ A időpontot a *Szabad Nép* három nappal a beiratkozás előtt hozta nyilvánosságra.⁴⁰

A tanévről több forrásból rendelkezünk adatokkal. Egyrészt az MDP KV APO részére megküldött adatokkal az Oktatásügyi Minisztérium (OM), az ÁEH és az MDP KV Tudományos

³⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 276. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos feljegyzése az augusztus 24-i hittanpótbeiratásról, 1953. augusztus 25. 127–128.

³⁸ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 180. ö.e. Határozat az 1955–1955. évi hittanbeiratkozásokra, 1954. június 9. 94.

³⁹ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 180. ö.e. Határozat az 1955–1955. évi hittanbeiratkozásokra, 1954. június 9. 95–96.

⁴⁰ *Szabad Nép*, 1954. június 25. 4.

és Kulturális Osztálya (TKO) részéről. Ebben az évben egy új statisztikai szolgáltatás is megjelent, amelyben az alap- és középfokú intézmények közöltek részletes statisztikákat az adott intézmény teljes működéséről a megyei tanácsok oktatási osztálya részére, amelyet ők továbbítottak az OM statisztikai osztálya felé, megyei összesítések formájában. Az ÁEH adatai szerint a hitoktatásra beiratkozott tanulók a teljes létszám 35,62%-át,⁴¹ az MDP KV TKO szerint 35,49%-át,⁴² míg az OM adatai alapján 40,53%-át tette ki.⁴³ Az oktatási intézmények adatai alapján ez az érték 32,70% volt.⁴⁴ Az országos átlag ezen adatok szerint 36,09% volt, amely 5%-os emelkedést mutatott az előző év adataihoz képest.

A beiratkozott tanulók számának vizsgálatából jól látszik, hogy az ÁEH és az MDP KV TKO adatai előzetes adatok lehettek, hiszen jóval kevesebb beiratkozóval számoltak, mint az oktatási intézmények által leadott adatok.⁴⁵ (1 123 016 és 1 115 754 szemben az 1 207 455 tanulóval). Mivel az OM statisztikai osztálya felé leadott adatokat tekinthetjük hivatalos adatközlésnek, így ezeket az adatokat fogadhatjuk el hivatalosnak, ezért csak ennek az adatait közlöm. Az 1954/1955. tanévben összesen 1 207 455 tanuló iratkozott be az általános iskolákba, ebből 394 880 gyerek járt hittanra. Az adatok alapján látható, hogy ebben a tanévben 15 megye került az országos átlag fölé. Négy megye beiratkozási aránya 50%, két megye pedig 45% felett volt. A legmagasabb értékeket, ahogy a korábbi években is, Vas és Győr-Sopron megye produkálta. Ugyanakkor tovább folytatódott Nógrád megye messze az átlagon felüli aránya. (7. ábra) A jelentés egyik érdekessége, hogy külön megadta az alsó és a felső tagozatra beiratkozottak arányát is. Alsó tagozaton a beiratkozottak 34,48%-a, míg felső tagozaton 30,74%-a járt hittanra.

Az ÁEH által készített összefoglaló jelentés kiemelte, hogy az előző évhez képest az egyházak kiemelt figyelmet fordítottak a beiratkozásra. Ennek okát abban látták, hogy a kormány döntése értelmében az adminisztratív eszközöket a párt- és állami szervek igyekeztek visszaszorítani. Az aktivitást főként a katolikus egyház részéről érzékelték: ők leginkább a „régiben is jól bevált egyéni meggyőzés módszerét választotta”, de ugyanakkor használta a tavalyi pótbeiratkozásokkor használt közösségi tevékenységét is (plakátok, körlevelek, prédikációk). A párt- és az állami szervek részéről a jelentés rámutatott, hogy „az idején hittanbeiratást a párt- és az állami szervek többsége elég nagyfokú bizonytalansággal és bizonyosfokú szorongással várta”. Ez főként az adminisztratív módszerek visszaszorítására tett kormányintézkedések miatt történt. Ugyanakkor nagy segítséget kaptak az MDP KV által kiadott határozat által, amely egyértelműen megfogalmazta a különböző szintű párt- és állami szervek feladatát. A jelentés ugyanakkor továbbra is gyengének minősítette a politikai felvilágosító munka hatékonyságát. Ez pedig,

⁴¹ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 20.

⁴² MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. MDP KV TKO kimutatása az 1953/54. és 1954/55. évi hittanbeiratkozásokról, d.n. [1954]. 11.

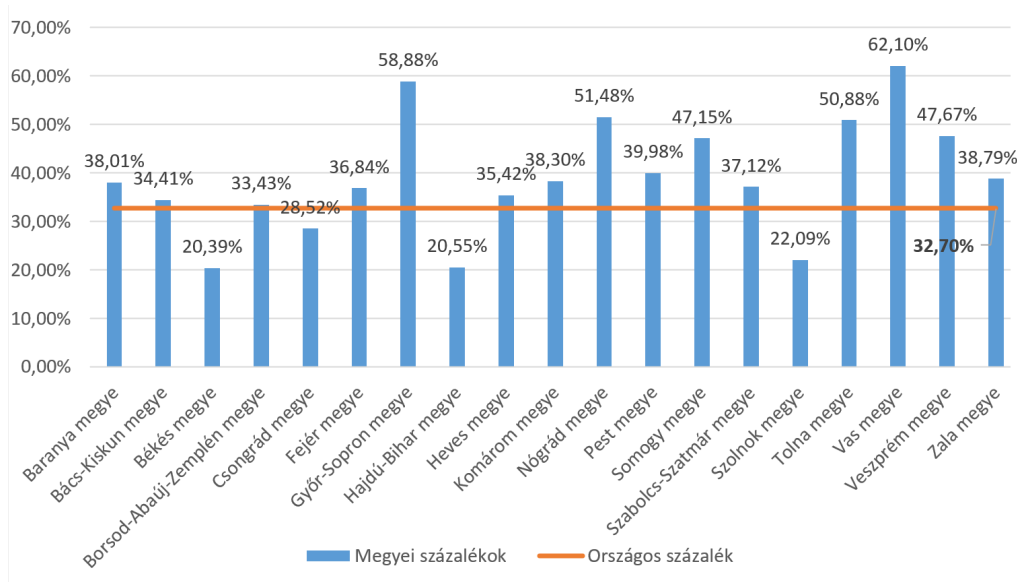
⁴³ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Oktatásügyi Minisztérium jelentése a hittanbeiratás tapasztalatairól, 1954. július 6. 26.

⁴⁴ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1954–1955

⁴⁵ Az OM csak százalékokat adott meg az MDP KV APO felé. MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Oktatásügyi Minisztérium jelentése a hittanbeiratás tapasztalatairól, 1954. július 6. 26. Az OM felé a megyei tanácsok szeptember 15-i határidővel kellett, hogy adatot szolgáltatassanak: MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1954–1955

az adminisztratív eszközök visszaszorítása mellett nagyban csökkentette a beiratkozás elleni lépések hatékonyságát.⁴⁶

Ugyan a jelentések nem foglalkoztak a lemorzsolódások számával, de az OM statisztikai osztálya részére a tanév végén megküldött jelentésekből látható, hogy országos szinten a lemorzsolódás aránya mindösszesen 1% volt (összesen 19 883 fő), ugyanakkor ezt csak tájékoztató adatként lehet kezelni, mert az általános iskolai oktatásból kiesettek száma nem szerepelt az adatok között.⁴⁷

7. ábra

Az 1954/1955. tanévben hittanra beiratkozottak számaránya százalékban⁴⁸

Az 1955/1956. tanévre a beiratkozás ismételen egy megváltozott politikai környezetben történt. 1955. áprilisában az Országgyűlés felmentette Nagy Imre miniszterelnököt és helyette Hegedűs Andrást nevezte ki. Ez pedig azt eredményezte, hogy az eddig háttérbe szorított Rákosi Mátyás ismét visszatért a politikai hatalomba.⁴⁹

A tanévre a hittanbeiratkozás rendjét nem szabályozta párhatarozat. Az MDP KV APO tájékoztatója szerint a beiratkozást 1955. június 24–25-én kell megtartani. Az első napon 14–18 óra, míg a második napon 8–13 között. A pontos időpontot mind a sajtó (*Szabad Nép, Magyar Nemzet*), mind az iskolaigazgatók két nappal a beiratkozás előtt teheték nyilvánossá. A beiratkozás menete nem változott az előző évihez képest.⁵⁰ Az előírtakkal szemben azonban

⁴⁶ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1954. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1954. július 2. 14–16.

⁴⁷ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1954–1955

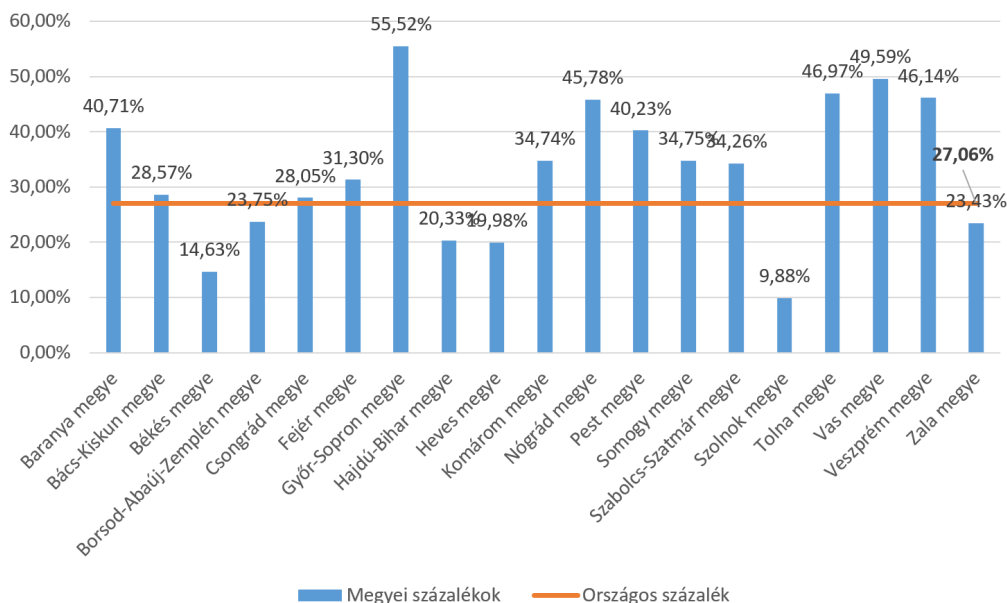
⁴⁸ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1954–1955

⁴⁹ GYARMATI 2011. 358–373.

⁵⁰ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az MDP KV APO szigorúan bizalmas tájékoztatója az 1955. évi hittanbeiratkozásokkal kapcsolatban, 1955. május 19. 145–146.

a *Szabad Nép* és a *Magyar Nemzet* is csak a beiratkozás elő napján hozta nyilvánosságra az időpontokról szóló MTI-hírt.⁵¹

A beiratkozási adatokról három forrásból tájékozódhatunk. Az ÁEH ebben az évben is közzölt adatokat az MDP KV APO-val,⁵² viszont újdonság, hogy a Belügyminisztérium is hasonlóan járt el.⁵³ Ahogy az előző évben, úgy 1955-ben az OM statisztikai osztálya is bekérte a hitoktatásra vonatkozó adatokat a megyei tanácsok oktatási osztályaitól.⁵⁴ A három adat között lényegi eltérés nem található, ami a beiratkozottak arányát illeti (ÁEH: 30,40%, BM: 29,86%). A továbbiakban csak az OM statisztikai osztálya által összeállított adatsorral foglalkozom. A statisztika szerint országosan 1 226 200 tanuló iratkozott be az általános iskolákba, ebből 331 856 tanuló járt hittanra. Ez a beiratkozottak 27,06%-a, amely 5%-os csökkenést mutat az előző év adataihoz képest. A vizsgált évben 13 megye adatai haladták meg az országos átlagot. Ahogy a korábbi években, ebben az évben is Győr-Sopron és Vas megyében volt a legmagasabb a beiratkozók aránya. További hat megye ért el 40% feletti arányt. (8. ábra)

8. ábra

Az 1955/1956. tanévben hittanra beiratkozottak számaránya százalékban⁵⁵

⁵¹ *Szabad Nép*, 1955. június 24. 4., *Magyar Nemzet*, 1955. június 24. 6.

⁵² MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1951–1955. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1955. június 29. 357.

⁵³ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 278. ö.e. A Belügyminisztérium szigorúan titkos tájékoztató jelentése a hittanra való beiratkozásokról, 1955. augusztus 4. 3.

⁵⁴ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1955–1956

⁵⁵ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1955–1956

Az MDP KV APO jelentése a beiratkozás tapasztalatairól nem fedte le az egész ország területét: mindössze nyolc megyei és a budapesti pártbizottság, valamint a Vasútpolitikai Osztály jelentései alapján állították össze. A beiratkozottak szülei legtöbb esetben nem a politikailag preferált osztályok tagjai közül került ki (értelmiségiek, kisiparosok), ugyanakkor a jelentés szerint továbbra is magas a párttagok és állami funkcionárius szülők gyerekeinek a száma. Az egyházak és a pártszervezetek munkája az előző évekhez hasonlóan alakult: míg az egyházak továbbra is kiemelt fordítottak a szülők meggyőzésére és a minél szélesebb körű felvilágosító munkára, addig a pártszervezetek továbbra sem voltak képesek érdemi agitációs és propagandamunkát kifejtetni „a vallásos ideológia, a klerikális reakció leleplezésére”, mégpedig azért mert a Nagy Imre miniszterelnöksége alatt „a jobboldali nézetek elterjedésének következtében – párt és állami szerveinknél a liberalizmus, elnézés ütötte fel a fejét”. Ennek ellenére a pártszervek munkáját a jelentés jónak értékelte, hiszen a hittanbeiratkozás aránya csökkent az előző évekhez képest. Mindezt pedig úgy, hogy az adminisztratív eszközök igénybevétele nem volt jelentős, ami a felvilágosító munka tényerését mutatta – legalább is a jelentések szerint.⁵⁶

A Rákosi-korszak utolsó hittanbeiratkozása ismét egy megváltozott politikai térben folyt le.

A beiratkozást az ÁEH előterjesztése nyomán 1956. június 27–28-án tartották meg. Az első napon 14–18 óra, míg a második napon 8–13 között. A beiratkozás módja az előző évekhez képest nem változott (szülői aláírások stb.).⁵⁷ A tájékoztatót hivatalosan az MDP KV küldte meg a pártszervek részére május végén. A tájékoztatója külön kiemelte, hogy az előző beiratkozás-kor felülprezentált párt- és állami funkcionáriusok ne írássák be a gyerekeiket a hitoktatásra.⁵⁸ A beiratkozás időpontját az *Szabad Nép* az MTI-hír alapján június 25-én hozta nyilvánosságra.⁵⁹

A tárgyalat tanévről csak két szerv szolgáltatott adatokat: az ÁEH és az OM statisztikai osztálya. Az ÁEH adatai szerint az országos átlag 30,18%,⁶⁰ míg OM szerint ez az adat 28,30% volt.⁶¹ A két adatból látszik, hogy az 1956/57. tanévben enyhe emelkedés volt a beiratkozottak arányában. Ebben a tanévben tizenhárom megye adatai meghaladták, míg két megye adatai közel azonosak voltak az országos átlaggal. A két legmagasabb százalékot elérő megye ebben a tanévben is Győr-Sopron és Vas megye volt. (9. ábra)

Erről a tanévről csak egy előzetes jelentés áll a rendelkezésünkre, amelyet az ÁEH készített az MDP KV APO részére. A jelentés megállapította, hogy az egyház részéről az előző években tapasztalt tevékenységet végezték ebben a ciklusban is, ugyanakkor jóval több helyen is „a kiadott rendelkezések megsértését, ellenségeskedést, meg nem engedett módszereket tapasztaltunk a papok részéről”. Ilyen volt a papok részvétele az oktatási intézményben a beiratkozás-kor, pedagógusok, ingadózó szülők egyéni meggyőzésére tett kísérletek, stb. A pártszervek

⁵⁶ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 277. ő.e. Az MDP KV APO bizalmas információja a hittanbeiratás tapasztalatairól, 1955. július 19. 292–296.

⁵⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 278. ő.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos javaslata az 1956/47. évi hittanbeiratkozásokkal kapcsolatban, 1956. április 16. 307–310.

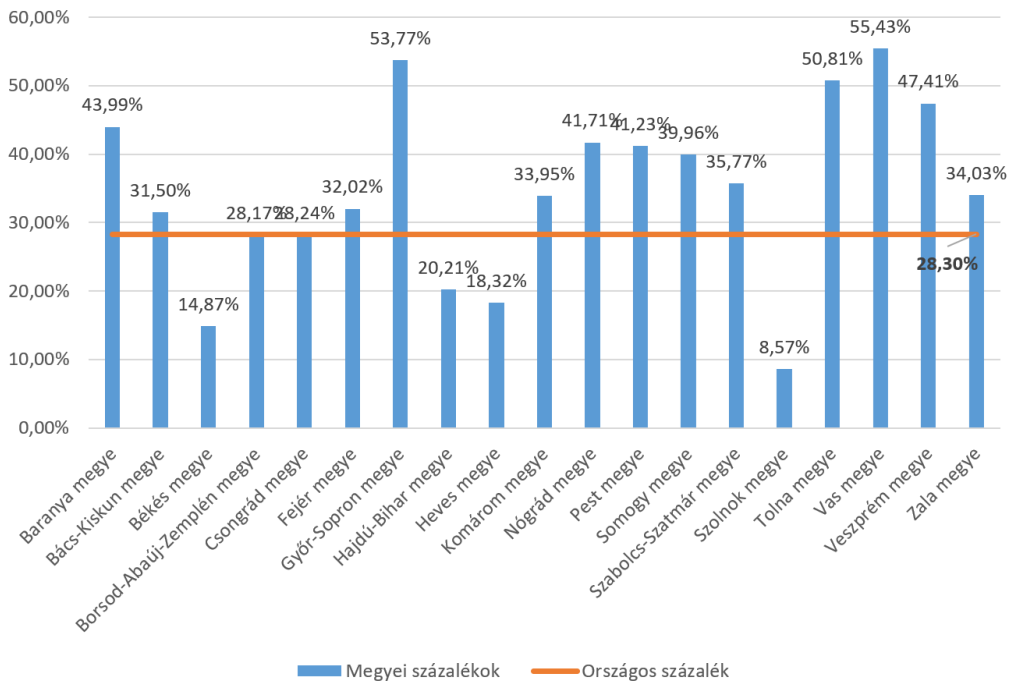
⁵⁸ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 278. ő.e. Az MDP KV szigorúan bizalmas tájékoztatója az 1956/47. évi hittanbeiratkozásokkal kapcsolatban, 1956. május 23. 334–336.

⁵⁹ *Szabad Nép*, 1956. június 25. 4.

⁶⁰ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 278. ő.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos összesítő kimutatása az 1953–1956. évben történt hittanbeiratkozásokról, 1956. július 6. 372.

⁶¹ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1956–1957

részéről végzett munkát a jelentés jónak értékelte (különösen a politikai felvilágosító munka terén), ugyanakkor az adminisztratív eszközök alkalmazása továbbra sem szűnt meg, „amelyek elsősorban az esetleges százalék-növekedés megakadályozásából eredtek”.⁶²

9. ábra

Az 1956/1957. tanévben hittanra beiratkozottak számaránya százalékban⁶³

ÖSSZEFOGLALÁS

A hitoktatás adatainak vizsgálatából jól látható, hogy az adatok folyamatosan változtak, amelyek nem voltak függetlenek a korszakban lejátszódott politikai változásokból. Az első évben még nem beszélhetünk csökkenésről, hiszen a párt- és állami szervek részére nem állt elegendő idő arra, hogy a párthatározatban és a törvényerejű rendeletben foglaltakat elvégezzék. Az igazi hatást 1952-re sikerült elérni, amikor drasztikus módon lecsökkent a beiratkozások száma. Azonban ez nem a politikai munka eredménye volt, hanem az adminisztratív eszközök túlzott használata, amellyel a szülőket minden módon megpróbálták távol tartani a beiratkozásoktól. A Nagy Imre-kormány időszakában egy kicsit ugyan emelkedtek a számok (ez főleg az 1953-as pótbeiratkozásoknál látszódott), de a kormány megbuktatása után 1955-ben már ismét a korábbi szintre esett vissza, és ezen az 1956-os tavaszi újabb fordulat sem tudott változtatni.

⁶² MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 278. ö.e. Az Állami Egyházügyi Hivatal szigorúan titkos tájékoztató gyors-jelentése az 1956/57. évi hittanbeiratkozásokról, 1956. június 30. 368–370.

⁶³ MNL OL XXXII-20-XXXII. Általános iskolák megyei összesítői (kötet), 1956–1957

Az is jól látható, hogy az alacsony számok mellett minden évben volt legalább tíz olyan megye, ahol a számok mindig meghaladták az országos átlagot, így kijelenthető, hogy az MDP hitoktatásellenes politikája kudarcos volt. Ennek oka a már említett politikai, felvilágosító munka hiánya, valamint az, hogy (a kutatás további időszakára vonatkozó hipotézist felvázolva) a kisebb lélekszámú településeken jóval magasabb volt (akár duplája is) a beiratkozások száma, mint a nagyobb lélekszámú településeken. Ez pedig azt is jelenti, hogy a párt-, az állami- és a tömegmozgalmi szervek egyházellenes propagandája a kisebb településeken nem volt hatékony. Ugyanakkor nem sikerült a pedagógusok, párttagok, párt-, állami- és tömegszervezeti funkcionáriusok, tagok között sem az elvárt eredményt elérni az agitáció során.

A további kutatások során járási, települési szintre kell koncentrálni (adatokra, egyházi és egyházellenes tevékenységre, stb.), amely pontosabb képet fog adni egyrészt arról, hogy miért nem sikerült a hitoktatást a párt legfelsőbb vezetősége által elvárt szintre csökkenteni, másrészt pedig arról is, hogy milyen egyéb adatok jelennek meg (származási, felekezeti) a statisztikában.

IRODALOMJEGYZÉK

Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiad. Első kötet. 1–25. ülés (1949. VI. 8. – 1949. XII. 22.) Budapest, Athenaeum, 1950.

BALOGH Margit – GERGELY Jenő (2005): *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005.* Dokumentumok. II. 1944–2005. Budapest, MTA (História Könyvtár. Okmánytárak, 2.)

BALOGH Margit (2008): Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czapik Gyula egri érsek tárgyalásai 1948-ban. In Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948.* A Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány évkönyve 2008. Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány – Új Ember. 65–102

BALOGH Margit (2012): Fakultatív hitoktatás és konkordátum-fiasco. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok.* 24. évf. 3–4. sz. 109–119.

NAGY Péter Tibor (2000a): Hittanoktatás az ötvenes években. *Iskolakutúra.* 10. évf. 2. az. 38–46.

NAGY Péter Tibor (2000b): Fakultativitás és lajstrom. Hittan és politika, 1949–1957. *Világosság.* 41. évf. 1. sz. 59–77.

SZ. NAGY Gábor (2018): A katolikus egyház a baloldali sajtó tükrében. In Klestenitz Tibor – Paál Vince (szerk.): *Médiatörténeti tanulmányok 2018.* Budapest, MTA BTK. 185–208. (Médiatudományi Könyvek)

GYARMATI György (2011): *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Budapest, ÁBTL–Rubicon.